

**ŽIVOT POVRATNIKA STARIJE ŽIVOTNE DOBI U SISAČKO-
MOSLAVAČKOJ ŽUPANIJI**

Daša Poredoš, Marina Kovač
Neuropsihijatrijska bolnica „Dr. Ivan Barbot“ Popovača
Zoran Grgić
Dom zdravlja Sisačko-moslavačke županije- Ispostava Glina

*ŽIVOT POVRATNIKA STARIJE ŽIVOTNE DOBI U SISAČKO-MOSLAVAČKOJ
ŽUPANIJI*

Ovo istraživanje svojevrsni je nastavak istraživanja o izloženosti ratnim događajima i kvaliteti života starijih osoba u Kutini i Petrinji. Obilazeći domaćinstva s osobama starije životne dobi na području Petrinje ukazala se potreba za sustavnim psihosocijalnim radom sa starijim povratnicima. Tako započinjemo istraživanje o povezanosti demografskih i psiho-socijalnih obilježja osoba starije životne dobi kod prilagodbe na život u povratništvu koje obuhvaća 300 ispitanika u dobi iznad 65 godina života u mjestima Sisačko-moslavačke županije (Petrinja, Glina, Topusko, Hrvatska Kostajnica, Dvor i Vojnić) koji imaju status područja od posebne državne skrbi. Ukupno 230 anketa je bilo moguće uzeti u daljnju statističku obradu. Ispitanici su bili podjeljeni u dvije skupine. Prvu skupinu (skupina I) činile su osobe koje su vratile u svoje mjesto življenja prije 2000. godine, a drugu skupinu (skupina II) osobe koje su se vratile u svoje mjesto življenja poslije 2000. godine. Istraživanje je provedeno od listopada do prosinca 2004. godine. Cilj istraživanja je bio utvrditi kako teče prilagodba na život u povratništvu kod osoba starije životne dobi s obzirom na vremena povratka kao mogući značajni čimbenik u procesu prilagodbe. Rezultati pokazuju da su se ispitanici obiju skupina uglavnom zadovoljavajuće prilagodili na nove uvjete života.

Ključne riječi: *povratništvo, osobe starije životne dobi, prilagodba*

I. UVOD

Ovo istraživanje svojevrsni je nastavak istraživanja o izloženosti ratnim događajima i kvaliteti života starijih osoba u Kutini i Petrinji (Poredoš, Ivanec 2004.). Obilazeći domaćinstva s osobama starije životne dobi na području Petrinje ukazala se potreba za sustavnim psihosocijalnim radom sa starijim povratnicima.

Progonstvo je nedvojbeno jedan od najtežih oblika psihosocijalnog stresa koji može pogoditi pojedinca ili veće skupine ljudi. Od predaja i zapisa iz biblijskih i antičkih vremena, preko svjedočenja žrtava prošlostoljetnih ratova i pogroma sve potvrđuje da je riječ o krajnje tragičnom i traumatizirajućem iskustvu koje ugrožava ljudsku samobitnost (Vizek-Vidović, 1992.). Nakon progonstva i niza traumatskih iskustava najčešće slijedi i proces povratništva.

Stariji u povratništvu suočeni su s brojnim gubicima i kumulativnim djelovanjem različitih stresora. Gubitkom doma, dosadašnjeg načina života, socijalnog kruga i razdvojenost od obitelji pojačavaju osjećaj straha od neizvjesne budućnosti. Prisilne slike i dosjećanja na sve što su doživjeli od početka rata, pogoršano zdravlje i psihička napetost dodatno otežavaju ponovnu prilagodbu.

Specifični problemi prilagodbe starijih na povratak u područja od kuda su bili protjerani proizlaze iz toga što se tu radi o neočekivanom događaju u toj životnoj dobi, koji je povezan sa svim ostalim problemima vezanim uz starenje (zdravstvenim, psihičkim i socijalnim) i situacijom koja zahtjeva suočavanje s nekim stresorima kroz dulje vrijeme, a možda i do kraja života (gubitak obitelji i doma). To sve jasno upućuje na to da je starijima u povratništvu nužno pružiti odgovarajuću podršku i stručnu pomoć. U povratništvu oni su suočeni s dva vrlo zahtjevna procesa: - s tzv. očekivanim promjenama u socijalnim, spoznajnim i tjelesnim sposobnostima koje nosi starenje kao takvo i s tzv. neočekivanim životnim promjenama izazvanim ratom i naglom promjenom načina življenja s često prevelikim očekivanjima da će sve biti kao nekad, samo da se vrate na svoja ognjišta. Ali sada je sve drugačije. Neočekivane životne promjene u starijoj dobi (npr. gubitak doma u starosti) izazivaju veći stres nego očekivane (npr. bolest supružnika) (Havelka, Despot Lučanin, 1990.).

Čini se teškim pomoći starijim ljudima koji su zbog rata izgubili sve što su gradili tijekom života – obitelj, dom, imovinu, zdravlje i, najvažnije, nadu da će umrijeti u svom domu (Krizmanić, 1997.). Dok se djeca i odrasle osobe zrele dobi lakše usmjeruju ka pozitivnom mišljenju, uspješno okreću budućnosti, starije osobe sklonije

su okretanju prošlosti, teže se mire s gubicima za koje vjeruju da su nenadoknadivi, povlače se, postaju dezorijentirani, gube nadu, prepuštaju se apatiji i depresiji. Ipak, i starijima se može pomoći da se prilagode novoj situaciji i da nađu smisao života koji im još predstoji. Tako dugo dok su starije osobe sposobne koristiti one načine sučeljavanja s problemima koje su koristile i u mlađoj životnoj dobi, prilagodba će im biti lakša.

Najznačajniji izvori stresa u povratništvu su razdvojenost obitelji, gubitak socijalne mreže i nedostatak socijalne podrške, neodgovarajući način smještaja, promjena načina života (ruralno-urbano iskustvo), pomanjkanje zdravstvene skrbi i drugo (Ajduković, 1993., Ajduković, 1994.). Stariji povratnici moraju mijenjati svoje navike, što im je znatno teže nego mlađim ljudima.

Myers (1989.) navodi koje posebne okolnosti ugrožavaju psihičko i tjelesno zdravlje starijih osoba koje su bili izloženi ratnim stresorima:

- često se problemi i potrebe starijih stradalnika rješavaju zadnji, nakon što se zbrinu svi ostali stradalnici
- često nisu dovoljno obavješteni o svim oblicima socijalne i ostale pomoći i zaštite na koje imaju pravo
- neki stariji stradalnici namjerno ne traže pomoć, jer im se čini da time priznaju vlastitu bespomoćnost, ovisnost i nemoć, a samu pomoć doživljavaju kao ponižavajuću, posebno oni koji su do tada živjeli potpuno samostalno i neovisno
- neki stariji stradalnici ne žele priznati vlastite zdravstvene probleme, psihičke probleme ili teškoće u pokretljivosti zbog straha od hospitalizacije ili smještaja u neku instituciju za starije osobe

Najčešće posttraumatske i stresne reakcije kod starijih prognanika su prisilne slike i sjećanja na ono što im se događalo od početka rata, pogoršano zdravlje, psihička napetost, te poteškoće s pamćenjem i koncentracijom. Stariji prognanici češće imaju psihosomatske teškoće i rjeđe se koriste agresijom u interpersonalnim odnosima. To je u skladu s dosadašnjim saznanjima o suočavanju sa stresom u starijoj životnoj dobi.

II. METODOLOGIJA

1. CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Opći cilj je utvrditi kako teče prilagodba osoba starije životne dobi na život u povratništvu.

Posebni cilj ovog istraživanja je bio utvrditi postoje li razlike u samoprocjeni zdravstvenog i društvenog stanja ispitanika u vremenu prije prognaništva/izbjeglištva i nakon povratka.

Praktični cilj je bio običi starije osobe na terenu, utvrditi stanje njihovih potreba uz mogućnost primjene daljnjih mjera psiho-socijalne pomoći i podrške.

2. PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

U skladu s navedenim ciljevima definirani su slijedeći problemi istraživanja:

- kako teče prilagodba na život u povratništvu osoba starije životne dobi
- utvrditi postoji li povezanost između vremena povratka i razine uspješnosti prilagodbe na povratnički život

3. UZORAK ISPITANIKA

U ovom istraživanju sudjelovalo je 300 ispitanika u dobi iznad 65 godina života u gradovima i okolici Sisačko-moslavačke županije (Petrinja, Glina, Topusko, Hrvatska Kostajnica, Dvor i Vojnić). Ukupno 230 anketa je bilo moguće uzeti u daljnju statističku obradu. Ispitanici su bili podjeljeni u svije skupine. Prvu skupinu (skupina I) činile su osobe koje su vratile u svoje mjesto življenja prije 2000. godine, a drugu skupinu (skupina II) osobe koje su se vratile u svoje mjesto življenja poslije 2000. godine. Odabir 2000. godine kao značajne razdiobe ispitanika temeljeno je na općoj društvenoj situaciji i spremnosti oslobođenih područja za povratak prognanika/izbjeglica. U skupini I od 80 ispitanika bilo je 26 muškaraca, odnosno 32,5% i 54 žene, odnosno 67,5%, a u skupini II od 150 ispitanika bilo je 89 žena, odnosno 59,3% i 61 muškarac, odnosno 40,7%. Radi se o prigodnom uzorku. Dob ispitanika skupine I je bio je u rasponu od 65 do 87 godina, uz prosječnu dob 76 godina života. Dob ispitanika skupine II bio je u rasponu od 65 do 94 godine, uz prosječnu dob 80 godina života. Po završetku anketiranja dio ispitanika tj. njih 70 je izrazilo želju da ipak ne bi da njihovi odgovori uđu u istraživanje iz raznih razloga.

4. NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je provedeno u šest mjesta Sisačko-moslavačke županije u listopadu, studenom i prosincu 2004. godine. Iz evidencije Policijske uprave Sisačko-moslavačke prikupljeni su podaci o vremenu povratka potencijalnih ispitanika putem prijave adrese prebivališta. Prije samog početke anketiranja potencijalni sudionici su informirani o načinu i svrsi ovog ispitivanja i zatražen je njihov pristanak. Većina osoba pristala je na anketiranje. U ispitivanju su sudjelovale osobe koje su na temelju procjene ispitivača, autora teksta, mogle shvatiti smisao postavljenih pitanja i bile dosljedne u praćenju ispitivanja, dakle mentalno zdrave i dobro orijentirane. Popunjavanje ankete trajalo je oko 20 minuta.

5. MJERNI INSTRUMENTI

Konstruiran je poseban anketni upitnik pod nazivom «Povratak» (Poredoš, 2004.) koji je sadržavao 20 pitanja, uglavnom zatvorenog tipa. Obuhvaćao je slijedeće varijable: sociodemografski status, obiteljski status, materijalne prilike i zdravstveno stanje prije prognaništva/izbjeglištva i sadašnje, uzrok napuštanja mjesta života, oblik smještaja u progonstvu, odluku o povratku, socijalni kontakti i aktivnosti ispitanika, samoprocjena prilagodbe na život u povratništvu. Anketni upitnik je anonimn i ničim nije ukazivao na identitet ispitanika.

6. STATISTIČKE METODE

Dobivani rezultati su prikazani putem apsolutnih i relativnih vrijednosti, te obrađeni metodama χ^2 - testa.

III. REZULTATI

Tablica 1. Distribucija ispitanika prema gradovima u Sisačko-moslavačkoj županiji

GRAD (prebivalište ispitanika)	SKUPINA I.		SKUPINA II.		UKUPNO (I + II)	
	apsolutno	relativno	apsolutno	relativno	apsolutno	Relativno
Petrinja i okolica	13	16,25	25	16,67	38	16,52
Glina i okolica	12	15,00	20	13,33	32	13,91
Topusko i okolica	12	15,00	25	16,67	37	16,08
Hrv.Kostajnica i okolica	13	16,25	27	18,00	40	17,40
Dvor i okolica	14	17,50	26	17,33	40	17,40
Vojnić i okolica	16	20,00	27	18,00	43	18,69
U K U P N O	80	100	150	100	230	100

Tablica 2. Školska sprema

OBILJEŽJE	SKUPINA I		SKUPINA II	
	apsolutno	relativno	apsolutno	Relativno
1 do 2 raz. o.š.	21	26,2	38	25,3
osnovna škola	21	26,2	29	19,3
SSS	29	36,3	49	32,7
VŠS	4	5,0	15	10,0
VSS	5	6,3	19	12,7
UKUPNO	80	100,0	150	100,0

Oko 50% ispitanika obje skupine ima nekoliko razreda osnovne škole, odnosno osnovnu školu. U skupini I oko 11% ispitanika ima viši stupanj naobrazbe, a u skupini II oko 22%. Razlike između ispitanika naznečenih skupina nisu statistički značajne ($\chi^2=1,54$; stupnjevi slobode=2; $p>0,05$).

Tablica 3. Materijalne prilike prije prognaništva/izbjeglištva

OBILJEŽJE	SKUPINA I		SKUPINA II	
	apsolutno	relativno	apsolutno	Relativno
vrlo dobre	14	17,5	19	12,7
dobre	35	43,7	69	46,0
osrednje	25	31,2	42	28,0
loše	5	6,3	18	12,0
vrlo loše	1	1,3	2	1,3
UKUPNO	80	100,0	150	100,0

Materijalne prilike prije prognaništva/izbjeglištva su bolje nego materijalne prilike nakon povratka. Oko 60% ispitanika obje skupine su imali vrlo dobre i dobre materijalne prilike, osrednje oko 30%, te manji broj loše i vrlo loše. Vidimo da je većina ispitanika imala zadovoljavajuće materijalne prilike prije napuštanja mjesta života uzrokovanog ratnim događanjima. Nema statistički značajnih razlika između ispitanika naznačenih skupina ($\chi^2=3,20$; stupnjevi slobode=4; $p>0,05$).

Tablica 4. Zadovoljstvo životom u mjestu bivanja prije prognaništva/izbjeglištva

OBILJEŽJE	SKUPINA I		SKUPINA II	
	apsolutno	relativno	apsolutno	relativno
vrlo zadovoljan(na)	21	28,4	50	37,3
uglavnom zadovoljan(na)	40	54,0	60	44,8
ni zadovoljan, ni nezadovoljan	8	10,8	15	11,2
uglavnom nezadovoljan(na)	5	6,8	7	5,2
vrlo nezadovoljan(na)	0	0,0	2	1,5
UKUPNO	74	100,0	134	100,0

Većina ispitanika obje skupine uglavnom je bila zadovoljna životom prije prognaništva/izbjeglištva. Između skupina ispitanika nema statistički značajnih razlika ($\chi^2=10,12$; stupnjevi slobode=4; $p>0,05$).

Tablica 5. Uzrok napuštanja mjesta života

OBILJEŽJE	SKUPINA I		SKUPINA II	
	apsolutno	relativno	apsolutno	relativno
progonstvo	49	67,1	78	56,1
prinudno izbjeglištvo	16	21,9	44	31,6
preventivno izbjeglištvo	6	8,2	7	5,0
uslijed ekonomskih i socijalnih razloga	2	2,8	7	5,0
ostali uzroci	0	0,0	3	2,3
UKUPNO	73	100,0	139	100,0

Kod većine ispitanika obje skupine uzrok napuštanja mjesta života je progonstvo. Nema statistički značajnih razlika s obzirom na uzrok napuštanja mjesta života između ispitanika skupine I i II ($\chi^2=6,13$; stupnjevi slobode=4; $p>0,05$).

Tablica 6. Najčešći oblik smještaja za vrijeme prognaništva/izbjeglištva

OBILJEŽJE	SKUPINA I		SKUPINA II	
	apsolutno	relativno	apsolutno	Relativno
organizirani smještaj u hotelu	49	61,2	78	52,0
izbjegličko naselje	16	20,0	50	33,3
u raznim domovima, bolnicama i toplicama	8	10,0	16	10,6
kod srodnika	5	6,2	4	2,6
ostalo	2	2,5	2	1,3
UKUPNO	80	100,0	150	100,0

Peko 50% ispitanika u obje skupine bilo je smješteno organizirano u hotelima. Međutim, nije zanemariva brojka onih koji su bili u raznim domovima, bolnicama i toplicama (za obje skupine ispitanika oko 10%). Nema statistički značajnih razlika s obzirom na najčešći oblik smještaja za vrijeme prognaništva/izbjeglištva između ispitanika skupina I i II ($\chi^2=4,65$; stupnjevi slobode=5; $p>0,05$).

Tablica 7. Odluka o povratku

OBILJEŽJE	SKUPINA I		SKUPINA II	
	apsolutno	relativno	apsolutno	Relativno
pod utjecajem društvenih okolnosti	32	40,0	42	28,0
dobrovoljno, samoinicijativno	48	60,0	108	72,0
UKUPNO	80	100,0	150	100,0

U Tablici 7. prikazane su razlike u vrsti odluke o povratku između skupina I i II. U skupini II veći postotak ispitanika (oko 72%) samoinicijativno se vratilo, nego u skupini I (oko 60%). Nema statistički značajnih razlika između ispitanika (razlika na granici statističke signifikantnosti - $\chi^2=6,17$; stupnjevi slobode=4; $p=0,04$).

Tablica 8. Obiteljski status:

OBILJEŽJE	SKUPINA I		SKUPINA II	
	apsolutno	relativno	apsolutno	Relativno
sam(a) i/ili s bračnim partnerom	62	77,5	115	76,7
proširena obitelj (djeca, unuci ...)	18	22,5	35	23,3
UKUPNO	80	100,0	150	100,0

Nešto više od 75% ispitanika obiju skupina živi samo ili s bračnim partnerom sličnih godina života. Nema statistički značajnih razlika između ispitanika skupine I i II ($\chi^2=0,73$; stupnjevi slobode=1; $p>0,05$).

Tablica 9. Zadovoljstvo učestalošću posjećivanja od strane djece i srodnika nakon povratka

OBILJEŽJE	SKUPINA I		SKUPINA II	
	apsolutno	relativno	apsolutno	Relativno
vrlo zadovoljan(na)	9	11,2	17	11,3
uglavnom zadovoljan(na)	56	70,0	81	54,0
ni zadovoljan, ni nezadovoljan	10	12,5	34	22,7
uglavnom nezadovoljan(na)	4	5,0	15	10,0
vrlo nezadovoljan(na)	1	1,3	3	2,0
UKUPNO	80	100,0	150	100,0

Iako nema statistički značajnih razlika između ispitanika skupina I i II (razlika na granici statističke signifikantnosti - $\chi^2=6,17$; stupnjevi slobode=4; $p=0,04$), možemo vidjeti da je skupina I nešto zadovoljnija učestalošću posjećivanja od strane djece i srodnika od skupine II.

Tablica 10. Sadašnje materijalne prilike

OBILJEŽJE	SKUPINA I		SKUPINA II	
	apsolutno	relativno	apsolutno	Relativno
vrlo dobre	5	6,3	8	5,3
dobre	25	31,3	37	24,7
osrednje	29	36,2	51	34,0
loše	16	20,0	38	25,3
vrlo loše	5	6,2	16	10,7
UKUPNO	80	100,0	150	100,0

Sadašnje materijalne prilike obiju skupina ispitanika možemo svrstati u 3 kategorije s približno podjednakim postocima. Oko 35% ispitanika ima vrlo dobre i dobre materijalne prilike, oko 39% osrednje, a oko 30% loše i vrlo loše. Između naznačenih skupina ispitanika nema statistički značajnih razlika ($\chi^2=4,65$; stupnjevi slobode=4; $p>0,05$).

Tablica 11. Samoprocjena sadašnjeg zdravstvenog stanja

OBILJEŽJE	SKUPINA I		SKUPINA II	
	apsolutno	Relativno	apsolutno	Relativno
odlično	1	1,3	2	1,4
vrlo dobro	10	12,5	20	13,3
prosječno, osrednje	43	53,7	68	45,3
loše	20	25,0	46	30,7
vrlo loše	6	7,5	14	9,3
UKUPNO	80	100,0	150	100,0

Nema statistički značajnih razlika između ispitanika obiju skupina ($\chi^2=3,20$; stupnjevi slobode=4; $p>0,05$).

Tablica 12. Učestalost objektivnih ograničenja

OBILJEŽJE	SKUPINA I f	SKUPINA II F
otežana dostupnost odgovarajuće zdravstvene zaštite	18	24
manjkavost javnog prijevoza	8	14
otežano ostvarivanje prava iz sustava zdravstvene, socijalne i mirovinske skrbi	4	11
nerazminiranost područja	3	11
nedovršenost infrastrukture	3	9
udaljenost trgovine, pošte i drugih uslužnih službi	3	5
pomoć i potpora humanitarnih organizacija	4	5
ostalo	0	4

Ukupan broj objektivnih ograničenja ne odgovara ukupnom broju ispitanika jer mnogi ispitanici se susreću s više ograničenja.

Tablica 13. Načini provođenja dana

OBILJEŽJE	SKUPINA I		SKUPINA II	
	apsolutno	relativno	apsolutno	Relativno
obavljanje svakodnevnih kućanskih poslova	25	31,2	49	32,7
radovi na poljoprivredi	43	53,8	76	50,7
dosadivanje u osami	11	13,8	16	10,7
izrada ručnih radova	1	1,2	8	5,3
druženje s prijateljima i vršnjacima	0	0,00	1	0,7
ostalo	0	0,00	0	0,00
UKUPNO	80	100,0	150	100,0

Nema statistički značajnih razlika između ispitanika skupina I i II ($\chi^2=12,01$; stupnjevi slobode=4; $p>0,05$).

Tablica 14. Samoprocjena zadovoljstva ispitanika odnosom društva prema povratnicima starije životne dobi

OBILJEŽJE	SKUPINA I		SKUPINA II	
	apsolutno	relativno	apsolutno	Relativno
vrlo zadovoljan(na)	0	0,0	4	5,0
uglavnom zadovoljan(na)	4	5,0	7	4,6
ni zadovoljan, ni nezadovoljan	8	10,0	25	16,6
uglavnom nezadovoljan(na)	50	62,5	75	50,0
vrlo nezadovoljan(na)	18	22,5	39	26,0
UKUPNO	80	100,0	150	100,0

Nema statistički značajnih razlika između ispitanika naznačenih skupina ($\chi^2=11,85$; stupnjevi slobode=4; $p>0,05$).

Tablica 15. Samoprocjena prilagodbe na život u povratništvu

OBILJEŽJE	SKUPINA I		SKUPINA II	
	apsolutno	relativno	apsolutno	Relativno
vrlo dobro	0	0,00	2	1,3
zadovoljavajuće	1	1,3	6	4,0
osrednje	29	36,2	61	40,7
loše	40	50,0	48	32,0
vrlo loše	10	12,5	33	22,0
UKUPNO	80	100,0	150	100,0

Iako nema statistički značajnih razlika između skupina I i II (razlika je na granici statističke signifikantnosti - $\chi^2=3,37$; stupnjevi slobode=4; $p=0,04$) vidimo da su se ispitanici obiju skupina uglavnom osrednje prilagodili na život u povratništvu.

IV. RASPRAVA

Ovo istraživanje, odnosno obilazak povratnika - osoba starije životne dobi nije bilo poglavito s osobitom znanstvenom svrhom. Nastojanje nam je bilo obići stare ljudi, vidjeti kako žive, dati im podršku, a po potrebi i konkretne upute i savjete. Stariji ljudi željni su pažnje, kroz razgovore podjele teških životnih iskustava, ugodnog prijateljavanja i nekoliko trenutaka bliskosti. Obilazeći mnoga domaćinstva mogao se steći dojam da su stari, nazovimo to tako, emotivno i komunikacijski zanemareni i zapostavljeni. Za njihove potrebe i probleme malo tko se zanima. Oni su iznenađeni kada ih netko pita kako su, kako se osjećaju i kakvo je njihovo mišljenje. Kada dobiju trenutak pažnje nastoje ga maksimalno iskoristiti i žele da što duže traje. Od mnogih ispitanika, osobito samaca, bilo se je teško odvojiti. Prisjećali su se mnogih događanja iz svog života, htjeli ih ispričati, usporediti ovo poslijeratno razdoblje s onim 50.-ih godina prošlog stoljeća i sl.

Za bolje razumijevanje interpretiranih podataka ukratko navodimo i druge dobivene podatke za koje smatramo da su potrebni za bolje razumijevanje dobivenih rezultata, kao i cijelokupne situacije životne starijih povratnika. Ispitanici u ovom istraživanju su visoke životne dobi, prosječna dob je približno 80 godina života. Bilo je više žena nego muškaraca i to u omjeru 2:1. Oko 50% ispitanika ima nepotpunu ili završenu osnovnu školu, SSS ima oko 36% ispitanika, dok mali broj ima VŠS i VSS, što je važan pokazatelj za organizaciju povratničkog života glede navika i provođenja dana. Oko 70% ispitanika ima djecu. Taj bi pokazatelj u budućim istraživanjima trebalo dodatno ispitati i saznati zašto sada njihovi roditelji (ispitanici) žive sami, te na koji bi način bilo moguće djecu uključiti u aktivan proces prilagodbe njihovih roditelja na život u povratništvu.

Materijalne prilike obje skupine ispitanika prije prognaništva/izbjeglištva bile su dobre i vrlo dobre, a živjelo se od mirovine, dodatnog rada na poljoprivredi i pomoći generacijske solidarnosti mlađih članova obitelji. Tako su i obje skupine ispitanika bile uglavnom zadovoljne svojim životom. Dio ispitanika je i u vrijeme prije ratnih događanja bio starije životne dobi.

Najčešći urok napuštanja mjesta života je bilo progonstvo, a potom prinudno izbjeglištvo. Poznato nam je da su osobe starije životne dobi posljednje napuštale svoja ognjišta i dok su god objektivni uvjeti to dozvoljavali ostajali su na ratom ugroženim i okupiranim prostorima (Drmić, 1999.). Manji broj ispitanika je preventivno izbjeglo, dakle, napustilo mjesto života kada su na subjektivnoj razini procijenili da je razvoj društveno-političke situacije potencijalno opasan za njihov opstanak na navedenom području, kao i uslijed ekonomskih i socijalnih razloga (odlazak kod djece i bližih srodnika uslijed nedovoljno materijalnih sredstava za život smanjenje opće osobne pokretljivosti i samostalnosti). Kako se radi o osobama starije životne dobi većina ih je za vrijeme prognaništva/izbjeglištva bila organizirano smještena u hotelima, iako ih je i značajan broj bio smješten u izbjegličkim naseljima, te raznim domovima za stare, bolnicama i toplicama. To je za njih bila iznimno stresna situacija, jer je došlo do promjena u svim područjima njihova života. Novi životni uvjeti određeni njima nametnutim okolnostima zahtjevali su promjenu navika, razdvojenost članova obitelji, nedostatak informacija o dosadašnjem mjestu življenja, bližnjima i sl., te rezultiralo promjenama u zdravstvenom i financijskom stanju. Smatramo da su najteže prošli oni stariji prognanici/izbjeglice koji su iz svojih seoskih primarnih okružnja bili smješteni u hotelima, domovima i drugim

ustanovama. Njihov je život bio u potpunosti promjenjen, kretanje na određeni način ograničeno, a ranije mreže podrške (srodnici, prijatelji, susjedi) pokidane i izgubljene. Stariji su se vrlo malo uključivali u društveni život nove sredine. Život u izbjegličkom naselju, iako također nimalo lak, davao je više slobode i osobnog prostora, omogućavao makar i minimalnu obradu zemlje i tako pridonosio zadržavanju dijelića osjećaja osobnog zadovoljstva i vrijednosti. Mnogi su tijekom bivanja u prognaništvu/izbjeglištvu više puta mijenjali mjesto obitavanja što je značajno pojačavalo stresnost situacija i otežavalo prilagodbu. Nakon 5 ili 10 godina prognaništva/izbjeglištva i prestanka rata došlo je vrijeme za donošenje odluke o povratku. To nije bilo nimalo lako i zahtjevalo je ponovnu prilagodbu na nove životne zahtjeve. Pri tome značajnu ulogu imaju motivacijski i emotivni čimbenici povratka (Brajdić Vuković, 2004.). Bez obzira na životne okolnosti, većina starijih ljudi želi se vratiti u svoje primarno okruženje i tamo pokušat dočekat neizbježan kraj. Poznato nam je da su se starije osobe prve vratile na oslobođena područja, te pokušale opstati i u najskromnijim životnim uvjetima. Unutar skupine I koji su se vratili prije 2000. godine njih 60% je to očinilo dobrovoljno, samoinicijativno. Unutar skupine II koji su se vratili poslije 2000. godine 72% ispitanika vratilo se dobrovoljno, samoinicijativno. Znači, vratili su se na temelju osobne odluke i potrebe za povratkom. Dio ispitanika (40% ispitanika skupine I i 28% ispitanika skupine II) odluku o povratku donijelo je pod utjecajem društvenih okolnosti tj. gubitkom statusa prognanika/izbjeglica, nalogom za napuštanjem organiziranog smještaja, obnovom kuće u predratnom mjestu bivanja i sl. Podloga, odnosno poriv donošenja odluke o povratku od iznimne je važnosti za proces prilagodbe u povratništvu.

Više od 75% u obje skupine živi samo ili s bračnim partnerom sličnih godina života. Ova kategorija ispitanika u najtežem je položaju, jer je na neki način, prepuštena sama sebi ili drugim osobama također smanjenih funkcionalnih sposobnosti. Proširena obitelj daje veći oslonac i osjećaj sigurnosti. Socijalna podrška može se očitovati u emocionalnoj podršci u trenucima krize i prilagodbe, u razgovorima sa starijom osobom koja se u krizi našla, u pružanju mogućnosti da iskaže sve što ga muči i na taj način olakša svoje psihičke tegobe, zatim u pružanju svih mogućih informacija o tome kako će joj biti organiziran život u povratništvu, u osiguravanju kontakata s njenim bližnjima, o stanju u njenom mjestu boravka. Važno je da starije osobe steknu osjećaj zaštićenosti tj. osjećaj da u bilo kojoj situaciji neće biti prepuštene same sebi. U istraživanjima o negativnog djelovanja stresa na psihičko i tjelesno zdravlje

pojedince, kao i u istraživanju psihosocijalna prilagodba na progonstvo u starijoj životnoj dobi (Ajduković, 1994.) utvrđeno je da su negativni učinci stresa puno manji onda kada čovjek ima potrebnu socijalnu podršku. Obitelj je značajan izvor takve podrške, iako u ratu i progonstvu kada su potrebe za podrškom izraženije obitelji su nepotpune i bliske su osobe često razdvojene, te u specifičnim situacijama nisu nužno izvor podrške, već odnosi u obitelji (osobito prema starijoj osobi) mogu biti izvorom stresa. Ispitanici su uglavnom zadovoljni učestalošću posjećivanja od strane djece i srodnika nakon povratka. Mnogi članovi obitelji mlađih generacija ostali su u mjestima gdje su bivali za vrijeme prognaništva/izbjeglištva, formirali svoje obitelji, zaposlili se i zadovoljavajuće se snašli u tom životnom okruženju. Roditelje najčešće posjećuju vikendom i u vrijeme blagdana.

Sadašnje materijalne prilike obiju skupina ispitanika možemo svrstati u 3 kategorije s približno podjednakim postocima: oko 35% ispitanika ima vrlo dobre i dobre materijalne prilike, oko 39% osrednje, a oko 30% loše i vrlo loše. Uglavnom, materijalne prilike ispitanika nakon povratka lošije su od onih u vrijeme prije prognaništva/izbjeglištva. Glede samoprocjene sadašnjeg zdravstvenog stanja: svi ispitanici su pokretni, odnosno uglavnom pokretni uz pomoć ortopedskih pomagala. Najveći dio njih procjenjuju ga osrednjim, prosječnim. Budući da se radi o dosta starijoj populaciji, možemo zaključiti da je samoprocjena zdravstvenog stanja relativno dobra. Nerijetko objektivna situacija uvjetovana društvenom (ne)pripremljenošću za povratak može biti otežavajući faktor prilagodbe. Pri tome stariji su i ipak u nepovoljnijem položaju jer za njihovu primjerenu kvalitetu življenja i podmirenje raznih potreba trebaju postojati bolji uvjeti života u odnosu na mlađe ljude koji posjeduju viši stupanj samostalnosti, ne ovise o drugima i lakše dolaze do ostvarenja cilja, te podmirenja svojih potreba. Tako ispitanici navode i specifičan problem otežene dostupnosti odgovarajuće zdravstvene zaštite, koja je povezana s manjkavosti javnog prijevoza. Naime, kako mnogi žive sami, te prostorno udaljeni od urbanijih centara, ovise o javnom prijevozu koji je nepovoljno organiziran za potrebe starijih ljudi. Mlađi stanovnici imaju osobne automobile, ne ovise o javnom prijevozu, a o potrebama starijih malo tko vodi brigu. Nedovoljno informirani o pravima iz sustava zdravstvene, socijalne i mirovinske skrbi, otežano i ostvaruju navedena prava. Malo tko od njih upoznat je s postojanjem Vodiča za povratnike u RH (Guidance for returnees to Croatia, OSCE 2004., Rašeta 2004.). Poseban problem predstavlja i nerazminiranost područja što im ograničava mogućnost slobodnog i sigurnog kretanja,

bavljenja poljoprivredom i uzgojem stoke. Također su nerazminirana područja stalna opasnost od ranjavanja i smrtnog stradanja. Nedovršenost infrastrukture (vodovoda, telefona, kanalizacije, restrikcije struje i sl.) otežava podmirenje osnovnih potreba i značajno utječe na kvalitetu života. Manjkavom podmirenju potreba pridonosi i udaljenost trgovine, pošte i drugih uslužnih službi. Udaljenija mjesta obilazi tzv. pokretna trgovina, koja unatoč znatno višim cijenama, ipak pomaže starijim povratnicima jer im razne potrebštine čini dostupnim. Malobrojnost obnovljenih poštanskih ureda otežava im plaćanje računa i povremeno dopisivanje sa srodnicima, pa putem poštara koji ih obilazi jednom tjedno ili jednom u dva tjedna obavljaju plaćanje računa, slanje pošte i sl. Dio ispitanika izjasnilo se da im značajno nedostaje pomoć i potpora stranih i domaćih humanitarnih organizacija. Navode sa su svojevremeno od humanitarnih organizacija mogli ostvariti pomoć u vidu prehrambenih paketa, građevnog materijala, domaćih životinja, podmirenja režija i novca. Ispitanici u skladu s vlastitim mogućnostima uglavnom aktivno provode dan – najčešće u obavljanju kućnih poslova, te radova u poljoprivredi, uz TV ili ručni rad. Nikako ne smijemo zanemariti onu skupinu koja navodi da se najčešće dosađuju u osami. Ovi tužni ljudi čine više od 10% svake skupine ispitanika. Ispitanici obje skupine uglavnom su nezadovoljni i vrlo nezadovoljni odnosom društva prema povratnicima starije životne dobi. Slični rezultati dobiveni su i kod istraživanja o utjecaju gubitaka u starijoj životnoj dobi na doživljaj kvalitete života (Poredoš, 2002.). Stari su, na žalost, često nepravedno zaboravljena i zapostavljena društvena kategorija. Hoće li ili ne starija osoba biti „socijalni problem“, ne ovisi o njezinoj dobi nego o društvenom stajalištu da joj se omogući dostojanstvena starost (Ajduković, 1995.). Ovo je pogodan trenutak da pojasnimo zašto sedamdesetak anketa nije bilo moguće obraditi i ubrojiti njihove rezultate u predmetno istraživanje. Kućanstva su obilažena tijekom listopada, studenog i prosinca 2004. godine. To vrijeme je bilo i predizborno – prije predsjedničkih izbora u Hrvatskoj. Ispitanici koji su tijekom anketiranja i razgovora prilično negodovali postojeći društveni i politički poredak na karaju su se bojali da se anketa ne bi iskoristila protiv njih. Bojali su se da će biti korištena „u političke svrhe“, da će im to utjecati na iznos mirovine, dokidanje poljoprivrednog poticaja ili nekog drugog teško stečenog prava. Zahtjevali su da anketa ne ide u obradu, te da ostane kod njih kao jamstvo sigurnosti. Kako je istraživanje bilo u tijeku, neobrađeno i neobjavljeno nismo se mogli složiti s tim kako ista nadalje ne bi bila zlorabljena. Kao zajedničko prihvatljivo rješenje je bilo

spaljivanje ankete u peći domaćina ispitanika (svi su se grijali na drva, pa nam je peć bila pri ruci). Poštovanom čitateljstvu ovog članka prepuštamo promišljanje o profesionalnoj, znanstvenoj i ljudskoj ispravnosti navedenog postupka.

Kao zaključno promišljanje ovog istraživanja ispitujemo starije povratnike o samoprocjeni prilagodbe na život u povratništvu. Bez obzira na vrijeme povratka vidimo da su se starije osobe uglavnom osrednje prilagodile na život u povratništvu. Iako ih djeca uglavnom redovito posjećuju, zadovoljavajućeg su zdravlja i materijalnih prilika samoprocjenu, aktivno provode dane prilagodbe na život u povratništvu opisuju osrednjom. U skupini I 50%, a u skupini II. 32% ispitanika procjenu prilagodbe ocjenjuju lošom. Iako je na temelju dobivenih rezultata viljivo da u mnogim elementima život u povratništvu protiče kvalitetno, ispitanici su na subjektivnoj razini nezadovoljni i, kako su često navodili u razgovoru, od države očekuju više pomoći i ciljenih intervencija za poboljšanje uvjeta života starijih osoba na područjima od posebne državne skrbi.

Osnovni problem starijih osoba je otežana prilagodba na nove, a osobito teže uvjete života što može dovesti do gubitka samopoštovanja koje je kod njih ugroženo već i samim statusom starijih osoba. Osim toga, problemi prilagodbe kod starijih su izraženiji zbog narušenih tjelesnih i psihičkih sposobnosti (Duraković, 1990.). Podrška, poštovanje osobnosti i razumijevanje poteškoća pozitivno djeluju na samopoštovanje starije osobe, a što je ono više to je i prilagodba bolja. Pri zbrinjavanju starijih osoba u povratništvu važno je da oni osjete osjećaj zaštićenosti i sigurnosti, te da nisu prepušteni sami sebi. Treba ukazivati na ono što još uvijek imaju, poticati ih na preispitivanje vlastite vrijednosti, usmjeriti ih na unutarne izvore vrijednosti (vlastite sposobnosti, vještine itd.), a manje na vanjske izvore vrijednosti, pomoći im da razviju osjećaj kontrole nad vlastitim životom i okolinom – ako prihvate svoje mogućnosti i ograničenja shvatit će da mogu i dalje živjeti i odlučivati o sebi, te će se lakše prilagoditi svim svojim gubicima. Usmjeriti ih da pozitivno gledaju na svoju situaciju i na budućnost kroz objektivno sagledavanje vlastitih uspjeha i neuspjeha u životu i prijašnjih iskustava u rješavanju kriznih situacija (posebno oni koji su već npr. proživjeli rat ili smrt bliske osobe, pa su se uspjeli prilagoditi tome). Važno je biti svjestan različitosti među starijima – treba održati neovisnost onih koji to mogu, ali pomoći onima kojima to treba, pružiti im jaku socijalnu podršku, što mogu učiniti članovi obitelji ili oni koji su proživjeli slična stanja.

V. ZAKLJUČAK

Cilj ovog istraživanja je bio utvrditi kako teče prilagodba osoba starije životne dobi na život u povratništvu. Na temelju rezultata i diskusije možemo zaključiti slijedeće:

- ispitanici obiju skupina uglavnom su se zadovoljavajuće prilagodili na život u povratništvu, unatoč postojanju još mnogih ograničavajućih okolnosti i osobnih nezadovoljstava
- vrijeme povratka ne utječe značajno na razinu uspješnosti prilagodbe na povratnički život, proces prilagodbe još traje i s obzirom na uspješnost prilagodbe ispitanika i nošenja s nastalim promjenama, možemo ga karakterizirati pozitivnim i zadovoljavajuće uspješnim za osobe starije životne dobi

Pokazalo značajnim i vrlo korisnim obilazak starijih osoba na terenu, razgovor sa njima, te informiranje o njihovim problemima i potrebama. Stariji ljudi su, na žalost, kod nas zanemarena kategorija i o njihovim potrebama nedovoljno se skrbi.

Stariji u povratništvu suočeni su s brojnim gubicima i kumulativnim djelovanjem različitih stresora. Gubitkom doma, dosadašnjeg načina života, socijalnog kruga, a razdvojenost od obitelji pojačavaju osjećaj straha od neizvjesne budućnosti. Prisilne slike i dosjećanja na sve što su doživjeli od početka rata, pogoršano zdravlje i psihička napetost dodatno otežavaju ponovnu prilagodbu.

Mišljenja smo da treba poticati povratak mlađih ljudi i tako pokušati ostvariti povezivanje obitelji, kako starije osobe nebi same živjele u ionako opustošenom i još uvijek nedovoljno pripremljenim i sigurnim područjima za povratak. Valjalo bi suradnjom medicinske i socijalne skrbi, te struktura vlasti uspostaviti suradnju na način da primjerice osobe koje su se odlučile na služenje civilnog vojnog roka djeluju u obilaženju i pružanju pomoći staračkim domaćinstvima na ovim ratom ugroženim područjima, a ne samo u gradovima u kojima postoje drugi dostupni servisi pomoći i podrške.

LITERATURA

1. Ajduković, D.(1993.) Stres progonstva i teškoće psihosocijalne prilagodbe. Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu, 43, 2/3: 203-209.
2. Ajduković, M. (1994.) Psihosocijalna prilagodba na progonstvo u starijoj životnoj dobi. Ljetopis studijskog centra socijalnog rada, Zagrebu; 5: 67-78.
3. Ajduković, M.(1995.) Društvena skrb o starijim osobama – izazov 21. stoljeća, U: Starost i starenje – izazov današnjice. Savjetovanje – Makarska, 97-102.
4. Brajdić Vuković, M., Bagić, D. (2004.) Motivacijski i emotivni čimbenici povratka izbjeglica u domovinu, te prihvaćanja njihovog povratka od strane lokalnog stanovništva – empirijsko istraživanje. Misija OESS-a u Republici Hrvatskoj, 90-95.
5. Drmić, A. (1999.) Prognanici, izbjeglice i raseljene osobe u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja. Ogranak Matice hrvatske Vinkovci, 16: 179-207.
6. Duraković, Z. (1990.) Medicina starije dobi. Medicinska naklada – Zagreb.
7. Guidance for returnees to Croatia. (2004.) Organisation for Security and Cooperation in Europe. Author of publication OSCE Mission to Croatia, 40-44.
8. Havelka, M., Despot Lučanin, J. (1990.) Psihologija starenja. U: Duraković, Z. Medicina starije dobi. Naprijed - Zagreb, 153-160.
9. Krizmanić, M. (1997.) Psihološke traume ratnih stradalnika. ERASMUS – časopis za kulturu demokracije, 22: 42-48.
10. Myers, D.G. Mental health and disaster: preventive approaches to interventions. In: Gist, R., Lubin, B. Psychosocial aspects of disaster. John Wiley&Sons, New York 1989; str. 190-228.
11. Poredoš, D. (2002.) Utjecaj gubitaka u starijoj životnoj dobi na doživljaj kvalitete življenja (magistarski rad). Zagreb – Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
12. Poredoš, D., Ivanec D. (2004.) Izloženost ratnim događajima i kvaliteta života starijih osoba u Kutini i Petrinji. Ljetopis studijskog centra socijalnog rada, Zagrebu; 11,1; 43-62.
13. Poredoš, D. Povratak (anketa) (2004.) (neobjavljeno; korišteno za ovo istraživanje).
14. Rašeta, B. (2004.) Povratak u Hrvatsku – vodič za povratnike. Zagreb: Press data, 100-105.
17. Vizek-Vidović, V. (1992.) Psihološki aspekti progonstva. U: Klain, E. Ratna psihologija i psihijatrija. GSSRH, Zagreb, 156-161.

*Summary**Daša Poredoš, Marina Kovač**Dr. Ivan Barbot Neuropsychiatric Hospital, Popovača**Zoran Grgić**Health Centre of county Sisačko-moslavačka, Glina District Office****The life of the elder returnees in Sisačko-Moslavačka County***

This research is a continuance of the research of the exposure to the war events and the quality of life of the old people in Kutina and Petrinja. There has been a need for a continuous psychosocial work with the elder returnees in Petrinja. That was how the research on a connection of demographic and psycho-social characteristics of the elderly with regard to their adjustment to the life upon their return began. The research comprised 300 subjects older than 65 in the towns of Sisačko-Moslavačka County (Petrinja, Glina, Topusko, Hrvatska Kostajnica, Dvor and Vojnić), which are under the special care of the Croatian state. Only 230 questionnaires were suitable for further statistic analysis. The goal was to see the process of adjustment of the old people to the life upon their return with regard to the time of their return. The goal was to see the process of adjustment of the old people to the life upon their return with regard to the time of their return. The results have show that the adaptation of the new life conditions of both groups is satisfactory.

Keywords: *the return, the elderly, adjustment.*